

Uue värviuuringute kogumiku tutvustus

Progress in Colour Studies: Colour Expression and Cognition. Toimetanud Carole P. Biggam, Domicile Jonauskaite, Mari Uusküla ja Dimitris Mylonas. Amsterdam: John Benjamins, 2026. 226 lk.

Aprillis ilmus üle kaheksa aasta järjekordne sarja „Progress in Colour Studies” (PICS) raamat, mis võtab kokku viimase aja värviuuringute edusammud, seda eriti keeleteaduse, psühholingvistika ja psühholoogia vallas. Ühtlasi tähistas teose ilmumine PICS-i raamatusarja 20. väljaandmis aastat. Kaks esimest köidet¹ ilmusid aastal 2006. Värviteadus tõmbab ligi eri elualade esindajaid: värskelt ilmunud kogumik on elav näide sellest, kui erinevast vaatenurgast ja mitmekülsete meetoditega võib uurida värve ainuüksi keeleteaduses (või psühholingvistikas). Õigupoolest räägitakse värvidest ju palju ka igapäevaelus, sest värvid on tihti pragmaatilise info kandjad.

Ometi ei ole värviteadlaste kogukond vaatamata interdistsiplinaarsele uurimisele kuigi hästi üksteise tegemistega kursis. PICS-i konverentsid on olnud ühed vähestest, kus kõlavad keele- ja kirjandusteadlaste hääled – rõhk on just nn pehmetel teadustel. Kogukond saab tava-

liselt kokku iga nelja aasta tagant. Esimene PICS-i konverents toimus 2004. aastal Glasgow’ ülikoolis Šotimaal. Peakorraldajad olid kadunud Christian Kay ja professor Carole P. Biggam. Järgnevad PICS-i konverentsid peeti aastatel 2008 ja 2012 samuti Glasgow’s ning 2016. aastal võõrustas üritust University College London. Järgmine konverents pidi toimuma 2020. aastal Tallinna Ülikoolis, kuid lükkus koroonapuhangu tõttu edasi. Lõpuks peeti konverents Tallinnas 2022. aasta septembris, korraldajateks Mari Uusküla Tallinna Ülikoolist ja Domicile Jonauskaite Lausanne’i ülikoolist. Värskelt ilmunud raamat põhineb üksikute eranditega Tallinna PICS-il peetud ettekannetel.

Värvisõnavarast rääkides ei saa ülega ümber ühest märgilisest teosest. Kui kaks üliõpilast, Brent Berlin ja Paul Kay, 1960-ndate lõpus Berkeley ülikoolilinnas oma eri keeltest kogutud märkmeid võrdlema hakkasid, ei osanud nad ilmselt uneski näha, et nende ideed, mis rõhutasid keelte universaalsust, saavad niivõrd tähtsaks verstapostiks keeleteaduses, aga ka antropoloogias ja psühholoogias. 1969. aastal ilmus Berliini ja Kay raamat „Basic Color Terms: Their Universality and Evolution” („Põhivärvinimed. Nende universaalsus ja kujunemine”), mida tutvustas Eesti lugejaskonnale esimesena psühholoog Jüri Allik 1982. aastal ajakirjas Looming.² Ilma viiteta Berliini ja Kay raamatule ei ilmu tänapäeval pea ühtki värvikäsitlust. Ja ometi näitab sel aastal ilmunud „Progress in Colour Studies” täiesti teist tendentsi: enam ei otsita vastust küsimusele,

¹ C. P. Biggam, C. J. Kay (toim), Progress in Colour Studies. Volume I: Language and Culture. Amsterdam: John Benjamins, 2006. <https://doi.org/10.1075/z.pics1>; N. Pitchford, C. P. Biggam (toim), Progress in Colour Studies. Volume II: Psychological Aspects. Amsterdam: John Benjamins, 2006. <https://doi.org/10.1075/z.pics2>

² J. Allik, Värvitaju, värvinimetused ja värvisümboolika. – Looming 1982, nr 3, lk 378–384.

kui palju on mingis keeles põhivärvinimesid või kuidas need on tekkinud. Vastupidi – artiklid keskenduvad üksikute värvide süvitsi uurimisele.

Kõige kriitilisema pilguga käsitleb Berlin ja Kay teooriat Taani lingvist Carsten Levisen, kes oli 2022. aasta Tallinna PICS-i üks plenaarettekandjatest. Ta argumenteerib oskuslikult, miks värvinimed ei saa olla keeleuniversaal, kuna paljudes keeltes on värvi mõiste kultuuriliselt ebaoluline. Leviseni teooria tugineb loomuliku semantilise metakeele (ingl *Natural Semantic Metalanguage*) lähenemisele, mille kohaselt on iga sõna võimalik kirjeldada nn universaalsete semantiliste primitiivide kaudu. Ta märgib, et värv ei kuulu nende hulka; semantiline primitiiv on vaid NÄGEMINE. Samuti toob Levisen näiteid arvukatest mitte-Euroopa keeltest, millesse värvi tähistav sõna on laenatud kujul *kala* (inglise sõnast *colo(u)r*). Seega on värvide nimetamine tema järgi anglo-tsentristlik kontseptsioon, mitte inimkeele universaalne nähtus, nagu leidsid Berlin ja Kay.

Värviuuringute teoreetilise keeleteaduslikke tagamaid avab ka Jodi L. Sandfordi kognitiivse lingvistika raamistikku paigutatud uurimus, milles autor käsitleb ingliskeelset konstruktsiooni [*with colo(u)r*] ja selle kontseptuaal-metafoorilist olemust. Käsitus põhineb Ameerika inglise keele korpusel COCA, mille süvaanalüüs lubab järeldada, et värve tajutakse objekti või valguse osana ning mõlemad mõjutavad seda, kuidas värv paistab.

Raamat sisaldab ka kahte psühholoogia valdkonda kuuluvat artiklit: üks neist põhineb peamiselt varasematel uuringutel, teine on originaaluurimus. Domicile Jonauskaitte ja kaasautorite artikkel käsitleb, kuidas seostatakse värve ja emotsioone teaduskirjanduses ning milliste

meetoditega on neid uuritud. Tähtsaimaks tulemuseks võiks pidada tõdemust, et värvilistes keskkondades viibimine mõjutab inimesi: seega tasub tähele panna, mis värvi keskkonnas me viibime. Teine psühholoogialane artikkel, mille autorid on Carlo Martins Gaddi ja Marcelo Fernandes da Costa, mõeldab laste ja täiskasvanute värvieelistusi kontrollitud tingimustes ning lubab taas kord järeldada, et maailmas valitseb siniseshullus, nagu seda on elavalt oma raamatus kirjeldanud Michel Pastoureau,³ sest sinine meeldib kõigile, olenemata east. Kõige harvem aga satub eelistatud värvide hulka pruun.

Teised artiklid käsitlevad eesti, rootsi ja türgi värviidioome (Merle Oguz), roheline ja sinise kategooria piiri eri keeltes (Mari Uusküla ja David Bimler), punase ja roosa värvi tähistusi kosmeetikatoodete kirjeldustes (Isabel Espinosa-Zaragoza), roheline kasutus ja tähendus poola keeles (Danuta Stanulewicz ja Adam Pawłowski), beeži väljendamisest ja seoseid samuti poola keeles (Danuta Stanulewicz ja Ewa Komorowska), soome sõnade *tumma* 'tume' ja *vaalea* 'hele' mõistestamisest (Veera Hatakka) ning oranži kategooria põlvkondlikku varieeruvust galeegi mitmekeelses kogukonnas (Paula Teixeira Moláns). Kõikide artiklite juures torkab silma, et uuritakse ühte värvisõna või -kategooriat süvitsi, mõistmaks selle funktsiooni ja mitmetasandilisust. Üha komplekssemas maailmas on selline areng lausa hädavajalik ning aitab värviuurijatel põnevaid radu avastada. Uusi leide jagatakse juba septembris järgmisel PICS-i konverentsil Wrocławis ülikoolis Poolas.

MARI UUSKÜLA

³ M. Pastoureau, Sinine. Ühe värvi ajalugu. Tlk M. Amon. Tallinn: Varrak, 2013.